

Istoria cărții românești. Protejarea și conservarea patrimoniului cultural

365 de ani de la tipărirea Pravilei lui Vasile Lupu (1646)

Dr. Agnes Erich

Facultatea de Științe Umaniste,
Universitatea Valahia din Târgoviște
E-mail: agnes_erich@yahoo.com

Dr. Agnes Erich este conferențiar în cadrul Facultății de Științe Umaniste de la Universitatea Valahia din Târgoviște, precum și Director al Bibliotecii Universității Valahia din Târgoviște. Predă cursuri de istoria scrisului, cărții și tiparului, istoria literaturii române vechi, metodologia cercetării în științele umaniste. Activitatea sa de cercetare s-a materializat în publicarea a 12 monografii, 111 de articole și studii apărute în reviste de specialitate, 70 de comunicări susținute în țară și în afară; a participat ca membru în echipa de cercetare în 14 proiecte de cercetare. Domeniile de cercetare predilectate: carte veche bibliofilă, e-learning.

Rezumat

Traducerea și tipărirea în secolul al XVII-lea a primelor texte juridice românești se impun cu necesitate pentru vremurile respective când reprezentanții bisericii nu aveau un cod scris pe care să se bazeze în judecarea pricinilor, cutuma jucând rolul principal. Având în vedere că în 2011 se împlinesc 365 de ani de la tipărirea Pravilei lui Vasile Lupu am considerat ca oportună abordarea acestui subiect. Valoarea Pravilei lui Vasile Lupu constă în faptul că este prima legiuire laică din Moldova tipărită în limba română și că este primul cod de legi românesc aprobat de către autoritatea domnească. În același timp este un monument al limbii și culturii românești din prima jumătate a secolului al XVII-lea.

Cuvinte cheie: Vasile Lupu, pravila, Moldova

Traducerea și tipărirea în secolul al XVII-lea a primelor texte juridice românești se impun cu necesitate pentru vremurile respective când reprezentanții bisericii nu aveau un cod scris pe care să se bazeze în judecarea pricinilor, cutuma jucând rolul principal. Prin editarea acestora se

urmărea combaterea unor tendințe de alterare a moravurilor vremii, dar și menținerea controlului asupra anumitor manifestări ale societății românești medievale, nu întotdeauna conforme cu morala creștină. Cele dintâi legiuri scrise în românește sunt: „Pravila de la Govora” (1640), „Cartea românească de învățătură” (1646) sau Pravila lui Vasile Lupu, după cum mai este cunoscută și „Îndreptarea legii” (1652) apărută sub domnia lui Matei Basarab.

Coordonatele culturii române scrise, de la jumătatea secolului al XVII-lea, în Moldova, se află în strânsă legătură cu întregul context al epocii. Redarea atmosferei proprii acestui segment temporal – pe care ne-am obișnuit să-l numim „epoca lui Vasile Lupu” – și raportarea la climatul est-european, în general, sunt absolut necesare înțelegerii fenomenelor ce au animat cultura scrisă în acea vreme. (1)

Domnia lui Vasile Lupu (1634–1653) a reprezentat o perioadă de consolidare a autorității domnului, fapt care a condus la posibilitatea tipăririi în 1646 a unei cărți cu caracter juridic ce s-a numit „Carte românească de învățătură”, cunoscută și sub denumirea de *Pravila lui Vasile Lupu*, după cum deja am subliniat.

Așadar, prima pravilă oficială a Moldovei apare în tipografia de la Trei Ierarhi sub titlul de „*Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudeațe*”, legiuire inițiată și aprobată de domn prin porunca ce figurează în însăși foaia de titlu: „Cu dzisa și cu toată cheltuiala lui Vasile voivodul și domnul Țării Moldovei”. Până la apariția acesteia exista o altă lege, *Pravila lui Alexandru cel Bun* (2), care va fi înlocuită de cea a lui Vasile Lupu și care va rămâne în uz până în vremea lui Dimitrie Cantemir.

„Cartea românească de învățătura, de la pravilele împărătești” este prima legiuire mirenească oficială. Primele 94 de paragrafe din pravilă au ca izvor „leges colonariae, agrariae, rusticae”, iar celelalte paragrafe au ca izvor opera italianului Prosper Faranaccios, „Praxis et theoricæ criminalis”. (3)

Această pravilă cuprinde reglementări din domeniul dreptului bazându-se pe obicei și lege ca izvoare. În materie de drept, *Cartea românească de învățătură*, face diferențe între (4): **Jus humanum** (Pravila lumească), adică legea puterii feudale; **Jus divinum** (Pravila Dumnezeiască), dreptul canonic feudal; **Jus naturale** (Pravila firii omenești), adică dreptul conform cu interesele orânduirii feudale prin care dreptul firii era dreptul clasei posedante.

Lucrarea cuprinde norme care privesc drepturile (felurile, exercițiul, dobândirea) și pierderea lor, dar și deținerea acestora de către persoanele fizice, în funcție de clasa socială din care fac parte (boieri, dregători, plugari, agricultori). (5)

În privința familiei și a persoanelor, pravila reglementează poziția fiului în familie, capacitatea în funcție de categoria socială, vârsta, înrudirea, profesiunile și privilegiile ce le oferă, domiciliul, starea mintală, persoanele juridice, căsătoria, puterea asupra robilor, tutela. (6) De asemenea, pravila cuprinde și dispoziții care privesc patrimoniul: proprietatea, uzufructul, obligațiile, faptele juridice, actele juridice, reprezentarea prin mandatar și procuratori, acordând o atenție deosebită moștenirii, capacității de a moșteni și de a dispune mortis causa, testamentului, legatelor etc. (7)

În privința dreptului penal, „Cartea românească de învățătură” se refera la numeroase dispoziții care au ca obiect pedepsele numite „certare” și desigur infracțiunile numite „vini”. (8) La fel ca și în celelalte dispoziții, aprecierea pedepsei se face în funcție de clasa socială din care fac parte atât victima cât și făptuitorul, dar și timpul și locul săvârșirii infracțiunii. (9) Printre pedepsele cele mai grele menționăm: legarea de cozile cailor, turnarea de plumb topit în gură, jupuirea, arderea de viu etc. De asemenea, subliniem că pedepsele pravilei aplicabile persoanelor care săvârșeau infracțiuni difereau în funcție de gravitatea faptei, acestea fiind pedepse corporale, privative de libertate și pecuniare. Aplicabilitatea *Cărții românești de învățătură* este demonstrată și de copia păstrată în ctitoria boierilor Craiovești, dar reiese și din documentele vremii prin care Alexandru Iliș condamnă la moarte „ucigași de domn” motivându-și sentința „pre pravilă”. (10)

Vasile Lupu a dorit adoptarea unei legi scrise în limba țării, fapt cunoscut și de Dimitrie Cantemir, și menționat în „Descrierea Moldovei”: “Vasile Lupu Albanezul, domn al Moldovei, în veacul trecut a pus oameni cinstiți și cunoscând legile țării să adune laolaltă toate legile scrise și nescrise, alcătuiindu-se din ele un codice deosebit de legi, rămas și astăzi călăuza judecătorilor din Moldova pentru împărțirea dreptății”. (11)

Obiectivul pe care și-l propunea „Vasile, Voievodul și Domnul Țării Moldovei” prin tipărirea „*Cărții românești de învățătură*” de la 1646 era cel menționat în prefața documentului și anume să pună capăt „nedreptăților și asuprelor mișeilor” (12), drept pentru care „...cu multî osrădie s-au nevoit Maria sa de-au cercat pre multe țări, pânî l-au îndireptat Dumnezău de-au găsit oameni ca aceia, dascăli și filosofi, de-au scos den cărți elinești și lătinești toate tocmelele cele bune și giudețele celor buni

creștini și svinți împărați, carile ca o luminî lumineadzî și aratî tot lucrul, celor întunecați și proști și neînvățați ca să cunoască strămbîtatia tuturor și să giudece pre dreptate, carele să chiama acmu pravile împărătești...”. (13)

Scopul traducerii pravilelor bisericești și a pravilelor în general, a fost unul practic, întrucât ele se aplicau în justiție, fie în cea ecleziastică, fie în cea laică, nefiind doar niște simple cărți de învățătură morală și intelectuală. De altfel, dat fiind că legea este aplicată cu sancțiuni spirituale, bisericești, nomocanonul nu reprezintă încă dreptul propriu-zis. Și aceasta în contextul în care judecata preotului stătea alături de cea lumească și în care nu se făcea deosebire clară între dreptul bisericesc și cel mirean în privința delictelor și a pedepselor. Introducerea dreptului scris la români a însemnat creșterea puterii administrației centrale a domnului, ca și a Bisericii și a autorității feudale locale.

Trebuie să precizăm că această inițiativă a domnului moldovean se înscrie în același context în care Matei Basarab, domnul Țării Românești, susținea o acțiune asemănătoare. Tipărirea unor texte de lege poate să fi fost și răspunsul dat unor necesități pe care domnii români le-au sesizat, în privința reformării administrației din cele două țări din acea vreme, pentru succesul căreia era nevoie de o susținere solidă, asigurată prin legi scrise și unitare, care să fie aplicate cu egală forță în tot cuprinsul țării.

Textul pravilei este în limba română cu alfabet chirilic, tiparul este roșu și negru cu 27 rânduri pe pagină. Pe verso-ul paginii de titlu, sub stema Moldovei, avem „Stihuri în stema Domniei Moldovii”. Titlul este încadrat de o gravură-poartă, cu doi stâlpi ornamentați, deasupra cărora sunt zugrăviți Sfântul Gheorghe și Sfântul Ioan de la Suceava. Coloanele sunt îmbrăcate în palmete iar spațiile dintre cartușe sunt umplute cu ramuri și flori compozite. În partea de sus, în medalion central, sunt reprezentați Sfinții Trei Ierarhi Vasilie, Grigorie și Ioan. De asemenea, este prezentă și stema Moldovei, după cum am specificat, cadrul fiind compus din îngeri ale căror aripi reprezintă semipalmete care se dezvoltă unele din altele. Frontispiciile vegetale sunt construite în general pe motivele vasului cu flori și ale pomului vieții. Elementele ornamentale autohtone, garofița, strugurii, știuletele de porumb, evoluează alături de motive orientale, cum ar fi floarea de acant, de lotus, rodia sau laleaua. Vignetele reprezintă mici benzi ornamentale care întrerup uneori curgerea textului, motivele pe baza cărora au fost construite sunt: capul înaripat, scoica, laleaua, steaua, florile de măceș, semiplamete. Letrinele sunt de inspirație renascentistă, evocând capete înaripate, mascheroni sau elemente orientale, vasul cu flori, rozete, dar și elemente baroce (ciucuri, cununi de spice).

Observăm că tipăriturile din această perioadă se caracterizează prin aplicarea pe fondul tradițional bizantin al unor elemente din arta Renașterii și barocului, preluate pe filieră polonă din gravura germană.

Valoarea Pravilei lui Vasile Lupu constă în faptul că este prima legiuire laică din Moldova tipărită în limba română, care, deși nu elimină multele texte și dispoziții romano-bizantine aflate în circulație în vremea aceea, este un cod de legi românesc aprobat de către autoritatea domnească. În același timp este un monument al limbii și culturii românești din prima jumătate a secolului al XVII-lea ce va deveni un izvor de inspirație pentru *Îndreptarea legii* tipărită la Târgoviște în 1652.

Referințe

- (1) ILIESCU, Cătălina Elena. *Cultura română în Moldova la mijlocul secolului al XVII-lea* [on line]. Disponibil la:
http://www.uaic.ro/uaic/bin/download/Academic/Doctorate_februarie_2010/IliescuC.CtinaElenacs.Chelcu.pdf
- (2) 1400–1432, un extras din *Basilicale*.
- (3) Cf. *Istoria dreptului românesc*, vol I, responsabil de volum Vladimir Hanga. București: Editura Academiei, 1980, p. 208.
- (4) *Ibidem*, pp. 208–209.
- (5) *Ibidem*, p. 209.
- (6) *Ibidem*, pp. 209–210.
- (7) *Ibidem*, p. 210.
- (8) *Ibidem*.
- (9) *Ibidem*.
- (10) MAZILU, Dan Horia. *Lege și fărâdelege în lumea românească veche*. Iași: Editura Polirom, 2006, p. 91.
- (11) CANTEMIR, Dimitrie. *Descrierea Moldovei*. Chișinău: Editura Litera Internațional, 2001, p. 143.
- (12) MAZILU, Dan Horia. *Op. cit.*, p. 92.
- (13) *Ibidem*.